

Aranka György levelezése, I. kötet (1767–1794)

Sajtó alá rendezte Biró Annamária

Magyar írók levelezése

Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2024, 880 l.

CSATA Adél

irodalomtörténész, Kolozsvár

ORCID: 0000-0002-5921-4527

2024 az Aranka-kutatás szempontjából eredményes évnek bizonyult: megjelent Biró Annamária sajtó alá rendezésében az Aranka-levelezés első kötete, illetve nyomdafestéket látott Kerti József doktori dolgozata is Aranka György költészetéről. Mindkét kutató az Egyed Emese köré szerveződő kutatócsoport tagjaként foglalkozott az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság egykori titkárának munkásságával, pontosabban e szerteágazó tevékenység valamely szegmensével. A hagyaték feltárása és kutatása igen eredményes volt: négy doktori dolgozat született ebből (Király Emőke, Biró Annamária, Dávid Péter, Kerti József disszertációi), több szövegkiadás jelent meg, többnyire Biró Annamária sajtó alá rendezésében, illetve számos tanulmányt adtak közre: leginkább Egyed Emese és a kutatómunkából valamilyen szinten részt vállaló doktoranduszok, egyetemi hallgatók. A szövegkiadások tekintetében megemlíthető a „...tsekély vélekedésem szerint...”: *Aranka György nyelvműveléssel és erkölccstannal foglalkozó írásai* című munka 2007-ből, ezt követi a 2010-es kiadású *Erdély-történet*. A doktori dolgozatok közül Király Emőke 2006-ban védte meg *Aranka György, az író és tudományszervező* című értekezését. 2011-ben megjelent Biró Annamária *Nemzetek Erdélyben: August Ludwig Schlözer és Aranka György vitája* című könyve, Dávid Péter 2013-ban publikálta a nyelvművelő, illetve kéziratkiadó társaság tevékenységét bemutató munkáját *Itt van a' legvégső őltára Pallásnak: Az Erdélyi Kéziratkiadó Társaság és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság története* címmel, 2024-ben jelent meg a fentebb már említett, *Aranka György költészete* című munka, amely Kerti József doktori dolgozatának szerkesztett, kiegészített változata. 2004-ben jelent meg Egyed Emese szerkesztésében *Az emberarcú intézmény: Tanulmányok Aranka György köréről* című tanulmánykötet. 2017-ben az Erdélyi Múzeum-Egyesület és a BBTE Magyar Irodalomtudományi Intézete évfordulós tanácskozást szervezett *Aranka György és a tudomány megújuló alakzatai* címmel. A rendezvényen elhangzott előadások nyomtatásban 2018-ban jelentek meg. Ezek mellett természetesen megemlíthetők azok az írások is, amelyek nem összegző jellegű kiadványokban, hanem szakfolyóiratokban jelentek meg, mint Egyed Emese tanulmányai Aranka György valamely drámai, költészeti vagy filozófiai munkájáról.

Az Aranka-levelezés és általában az írói levelezések kiadásának gondolata hosszú időre nyúlik vissza. Elég legyen itt a Váczy János által elindított Kazinczy-levelezés kiadására gondolnunk, amely a 19. század végén indult, és amelynek első szakasza a huszadik század első évtizedének

végén zárult le. Ennek folytatását vállalta fel a debreceni Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport. Emellett említhetjük a *Magyarországi tudósok levelezése* sorozatot, amely 1988 és 2013 között hat írói levelezéskötetet adott ki (Benkő József, Horvát István és Ferenczy János, Bél Mátyás, Kollár Ádám Ferenc, Karl Gottlieb Windisch és Weszprémi István levelezéseit). Az itt említett sorozat kiadásába bekapcsolódó Szelestei N. László a Pázmány Irodalmi Műhely keretében később kiadta Horányi Elek levelezését is (2016). Napjainkban a tudóslevelezések kiadásának feladatát a Debreczeni Attila vezetése alatt konzorciumként működő, fentebb már említett kutatócsoport viszi tovább, amely nem csupán nyomtatott, hanem digitális formában is elérhetővé teszi ezeket a leveleket (<https://deba.unideb.hu/deba/levelezes/>). Így vált elérhetővé például Berzsényi Dániel vagy a Ráday-család levelezésének kritikai kiadása. A kutatócsoport indította el a *Magyar írók levelezése* sorozatot, amelynek első darabja, Verseghy Ferenc levelezése, 2019-ben jelent meg Doncsicz Etelka munkája nyomán, a sorozat második darabja Aranka György levelezése. A tudóslevelezések szisztematikus kiadása tehát bő egy évszázada tart, hiszen világossá vált, a 18–19. század irodalom-, kultúra-, művelődés- és intézménytörténete nem érthető meg és nem rekonstruálható a levelezés, mint a korszakban legfontosabb kommunikációs médium ismeretének hiányában.

Az Aranka-levelezés kiadásának gondolata sem újkeletű. Aranka György 1817-es halálát követően az általa birtokolt iratanyagok és könyvek a marosvásárhelyi királyi táblához kerültek, innen pedig 1827-ben a kolozsvári katolikus líceum könyvtárába, rendezetlenül. Elsőként Vass József, a katolikus líceum tanára hívta fel a figyelmet az anyag fontosságára még az 1850-es években, és a megmentés szándékával hozzákezdett az iratok másolásához. A katolikus líceumból az anyag egy része az Erdélyi Múzeum-Egyesület birtokába jutott, csekélyebb hányada szétszóródott más intézmények könyvtár- és levéltáraiban, a gyakorlat pedig az államosítást követően fokozódott. Jancsó Elemér volt az első, aki megbízást kapott a levelezés kiadására, ő a korpuszt 1240 tételre becsülte. A másolt és gépelt levelek azonban csak szórványosan jelentek meg, a szövegkorpusz ma az OSZK tulajdonában van, zárolt anyagként, amelyet azonban a Jancsó-örökösök, Biró Annamária kérésére, kutathatóvá tettek. Jancsó után Enyedi Sándor jelentett meg többet is a levelekből, leginkább folyóiratokban, illetve néhány levél megjelent az *Aranka György erdélyi társaságai* (1988) című kötetben is. Az általa közreadott levelek leginkább az Erdélyi Magyar Nyelvművelő és az Erdélyi Kéziratkiadó Társaság létrehozásával és működésével voltak kapcsolatosak. Áttörést az Aranka-levelezés korpuszában az összeállításában a 2000-es évek hoztak, a kutatás, a klasszifikáció azonban nem volt dilemmáktól mentes, hiszen Aranka tevékenysége oly szervesen kapcsolódott a társasághoz, hogy nehezen lehetett elkülöníteni magánemberi és titkári minőségben írt leveleit. Ezt tetézte az is, hogy idő közben Aranka a társaság gyűjteményének nemcsak őrzőjévé, hanem tulajdonosává lépett elő. Király Emőke doktori tézisének mellékleteként ott találjuk az általa összeállított levélkatalógust. Ez egyaránt tartalmazza a meglévő leveleket, a válaszlevelekre tett utalásokat, Aranka levéllistáját, valamint Vass József jegyzékét, Jakab Elek állományleíró listáját, illetve a Jancsó-féle lajstromot. Ezek alapján Király Emőke 1258 levelet számlál, de nem tér ki arra, hogy ezek milyen arányban eredetiek, másolatok, illetve melyek ezekből kiadottak, és melyek publikálatlanok. Az itt említett jegyzékek jelentették jelen kiadás kiindulópontját, azonban a sajtó alá rendező számos problémával szembesült, hiszen az egyes jegyzékek sokszor egymásnak ellentmondó információkat tartalmaztak a levelek datálásával vagy a címzett kilétével kapcsolatban.

Módszertani tekintetben a korpuszból kikerültek azok a tételek, amelyek létre csak utalás történt, de azok sem kerültek be, amelyeket a társaság valamely más titkára írt vagy kapott. A kötet azokat a leveleket tartalmazza, amelyek akár írott, akár nyomtatott formában fellelhetők, illetve amelyekre az egyes levelek tartalmában történik utalás, ugyanakkor azok a levelek is bekerültek ebbe, amelyek szorosan kapcsolódnak a társaságokhoz. A korpusz 1533 levelet tartalmaz jelenleg, de Bíró Annamária előirányozza, hogy a szerkesztői-közreadói munka során ez folyamatosan változik. (504.) Aranka György levelezése az 1767-től 1817-ig tartó periódusra terjed ki, ennek első szakasza az 1767-től 1794-ig tartó időszakra esik. Jelen kötetbe 330 levél került be, ennek kevesebb, mint egyharmada (92 darab) Aranka által írt levél, kétharmada pedig olyan, amelyet neki címeztek. Nyelvi tekintetben a levelek zöme magyar nyelven íródott, de előfordul néhány latin és német nyelvű episztola is (amelyek fordításait szintén megtaláljuk a kiadványban). A keletkezési idő vonatkozásában jól látható, hogy a levelezés a 90-es években élenkült meg. Ennek oka a társaságalapítási törekvésekben rejlik, amelynek Aranka mozgatórugója volt, ebben a periódusban önzölnének hozzá a *respublica litteraria* erdélyi és magyarországi tagjainak levelei.

A második kötet az 1795–1799, illetve a harmadik az 1800–1817 közötti leveleket tárja majd az olvasók elé. A levelezés felosztása mind tartalmi, mind módszertani tekintetben fontos volt, hiszen a levelek száma, illetve az ezekhez társuló jegyzetanyag egy kötetben mind fizikai formájában, mind átláthatósága tekintetében nehezítette volna a használatot, ugyanakkor a terjedelmi okok határok közé szorították volna a jegyzetanyag mennyiségét is. A választott forma tehát elősegíti a használhatóságot. A szövegközlés tekintetében a rövidebb mellékletek bekerültek a kötetbe, a hosszabb tanulmányok, nyomtatványok – érthető okok miatt – kimaradtak. Az, hogy helyet kaptak a rövidebb mellékletek, mindenképpen pozitívumként tartható számon, hiszen mind Aranka, mind levelezőtársai sokszor a levél törzsszövegébe vagy ehhez csatolt mellékletként küldték egymásnak rövidebb, többnyire költészeti, de néha nyelvészeti, történeti tárgyú munkáikat is. A levelezés tanulmányozása révén követhetővé válik a versek variánsainak változása, a hozzá fűzött vélemények esetleges módosulása, néhol pedig az egyes darabok kiadás-, esetleg recepciótörténete, nem is beszélve a kéziratos szövegkultúra hagyományozódásának mikéntjéről, melynek kapcsán olyan kérdésekre kaphatunk választ, hogy kik javítottak bele ezekbe a munkákba, kik másoltak, hogyan, mit toldottak be, mit hagytak ki.

A levelek sorrendje a kronológiát követi. Az időrenden belül két, egymástól elkülönülő kategóriáról beszélhetünk, a keltezett és bizonytalan datálású levelekről. Már a leveleknél szerepel a forrásszöveg meghatározása, így beszélhetünk korabeli kéziratokról, amelyen belül három kategória különül el: az autográf kéziratok; a korabeli tisztázatok, másolatok; az egyéb, 19. századi másolatok. Az autográf kéziratok alapján történő közreadás prioritással bírt, amennyiben azonban ez nem állt rendelkezésre, a kiadás alapjául a Jancsó-féle másolatok szolgáltak. A levelek betűhív átiratban jelennek meg, figyelembe véve az olvashatóság, értelmezhetőség szempontjait, ezért például a rövidítéseket, betűkettőzéseket feloldották, ugyanakkor az egyes levelekhez szövegkritikai jegyzetek társulnak. A sajtó alá rendező külön figyelmet szentelt a korábban közreadott, félreolvasásból származó hibák „megjobbításának” is. Mivel a csak publikációkból ismert levelek száma csekély, ezek külön kategóriát képviselnek, akárcsak a típusnyomtatványként definiálható ún. *Jelentő levelek*, amelyek a *Társaság leveleinél* kaptak helyet. A 879 oldalból álló kötet második részét a jegyzetek teszik ki, közel 350 oldalnyi terjedelemben. A jegyzetapparátus

négy részből áll: jelölve van a szövegforrás, a megjelenés, a keletkezés körülményei, valamint tárgyi és nyelvi magyarázatokat is találunk. A kiadványt a rövidítések jegyzéke, az irodalomjegyzék, illetve névmutató zárja. A *Bevezető*ben Biró Annamária kitér a kiadás során felmerülő dilemmákra, kérdésekre, nehézségekre, és felsorolja mindazokat, akik a közreadás során a filológiai, textológiai, nyelvi, fordítási kérdésekben segítséget nyújtottak. Látható, hogy a kiadás előkészítése hosszas folyamat volt, türelmet, a részletekre való gondos odafigyelést, jól koordinált tevékenységet feltételezett, és szakemberek egész garmadáját vont be a munkafolyamatba.

Kétségtelen, Biró Annamária munkája hiánypótló. Ő rótta le azt az adósságot, amellyel a filológia tartozott az Aranka-kutatásnak: olyan kiadványt adott az olvasó kezébe, amely nélkül a 18–19. századi erdélyi magyar tudományos és kulturális élet, az itt munkálkodó írók, tudósok tevékenysége közel sem lenne átlátható.